

2000 WOORDEN EN 200 BEELDEN

Vervolging en deportatie van de Joden in Nederland 1940-1945

Een korte virtuele rondgang door
de tentoonstelling in het Nederlands paviljoen in Auschwitz
<http://www.auschwitz.nl/paviljoen>

Tekst: Esther Göbel

Advies: Ido Abram

In 1940 telde Nederland bijna 9.000.000 inwoners, waarvan ca. 140.000 Joden; 107.000 Joden werden weggevoerd naar Duitse concentratie- en vernietigingskampen. Slechts omstreeks 5.500 van hen hebben de kampen overleefd. De tentoonstelling geeft een beeld van de Jodenvervolging in Nederland. Het merendeel kwam om in Auschwitz. Hoewel er ook Sinti en Roma, en andere vervolgd, zoals politieke gevangenen en Jehovah's Getuigen, uit Nederland naar Auschwitz werden weggevoerd, ligt het accent op de vervolging van de Nederlandse Joden. De tentoonstelling laat zien hoe zij door een beleid van isolering en deportatie uiteindelijk in Auschwitz en andere vernietigingskampen zijn terechtgekomen.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/introductie/vervolging-deportatie>

• Joden in Nederland.

Al eeuwen wonen er Joden in Nederland. Het merendeel vestigde zich in Amsterdam. In Nederland hadden zij meer vrijheden dan elders. Eind 18e eeuw kregen de Joden volledige burgerrechten. De emancipatie en geleidelijke integratie die daarop volgden, hadden tot gevolg dat de meeste Joden zich vooral Nederlander voelden. Toch leefden Joodse en niet- Joodse Nederlanders niet met, maar naast elkaar. Van volledige integratie was geen sprake. Er bleef een zekere afstand. Wel waande in de jaren dertig van de twintigste eeuw het overgrote deel van de Joden zich in Nederland veilig.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/joden-nederland/nederland>

• Vluchtelingen

Vluchtelingenopvang

Onder druk van de gebeurtenissen in nazi-Duitsland kwam in de jaren dertig een grote stroom vluchtelingen naar Nederland. Duitse sociaaldemocraten, communisten en Joden zochten een veilig heenkomen. Een beperkt aantal werd toegelaten. De vluchtelingen waren niet of nauwelijks welkom. Velen werden dan ook als 'ongewenste vreemdeling' teruggezonden. Na de **Anschluss** (1938) en de **Reichskristallnacht** (1938) nam de stroom vluchtelingen toe. Onder druk van de publieke opinie werd het toelatingsbeleid iets versoepeld. De financiële ondersteuning van hen die binnen mochten komen liet de regering over aan particulier initiatief.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/vluchtelingen/vluchtelingenopvang>

Vluchtelingenkampen

Begin 1939 telde Nederland vele vluchtelingenkampen voor legale en illegale vluchtelingen. Uiteindelijk besloot de Nederlandse regering tot de bouw van een Centraal Vluchtelingenkamp voor Joden in de Drentse gemeente Westerbork.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/vluchtelingen/vluchtelingenkampen>

• **Duitse inval**

Op 10 mei 1940 vielen Duitse troepen Nederland binnen. Op dat moment bevonden zich ongeveer 140.000 Joden in Nederland. In die chaotische dagen slaagde een klein deel van de Joden erin te vluchten. Enkele honderden mensen pleegden zelfmoord. Het overgrote deel van de Joden kon zich geen voorstelling maken van wat hen te wachten stond. Joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oostenrijk beseften maar al te goed dat zij niet meer veilig waren in Nederland.

Na het bombardement op Rotterdam en het dreigement ook andere steden te bombarderen gaf Nederland zich over. Na de capitulatie volgde de Duitse bezetting.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/duitse-inval>

• **Vervolging**

Eerste anti-Joodse maatregelen

De eerste maanden na de inval van de Duitse troepen veranderde er bijna niets. Wel maakten leden van de Nederlandse Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) zich schuldig aan intimidatie en vernielingen. De eerste maatregelen van de Duitse bezetter richtte zich op Joodse Nederlanders in openbare functies. De anti-Joodse maatregelen volgden elkaar daarna in hoog tempo op. Ze hadden tot doel de Joden te registreren en te isoleren van de niet-Joodse bevolking.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/vervolging/maatregelen>

Protesten tegen de Jodenvervolging

Door de zogenaamde 'ariërverklaring' (oktober 1940) werd de scheiding van Joodse en niet-Joodse ambtenaren mogelijk. Protesten tegen deze maatregel op universiteiten en scholen, en van protestantse kerkgenootschappen konden niet voorkomen dat het merendeel van de ambtenaren de verklaring tekende. Met behulp van de ontvangen formulieren konden de Duitse autoriteiten alle Joden uit overheidsdiensten ontslaan.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/vervolging/protesten>

Isoleren van Joden

De gewelddadigheden namen toe. Op Duits bevel werd in februari 1941 de Joodsche Raad opgericht. Joden werden nu zelf ingeschakeld bij de uitvoering van anti-Joodse maatregelen. In de loop van 1941 werd de bewegingsvrijheid van Joden steeds meer beperkt door talloze

verordeningen. Joden mochten niet meer naar de bioscoop, naar cafés, markten, zwembaden, parken, musea, dierentuinen, speeltuinen en openbare bibliotheken. Joodse kinderen werden van niet-Joodse scholen verwijderd en Joodse studenten waren niet langer welkom op de universiteiten.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/vervolging/isoleren>

Joodse werkkampen

Joodse mannen zonder werk tussen de 18 en 65 jaar werden begin 1942 opgeroepen om te werken in een van de vele werkkampen in Nederland. Degenen die zich moesten melden werden flink onder druk gezet. Begin oktober '42 werden de Joodse werkkampen leeggehaald en de mannen naar het doorgangskamp Westerbork overgebracht. Lang zouden zij daar niet blijven: enkele dagen na aankomst werden zij op transport gesteld naar de vernietigingskampen.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/vervolging/werkkampen>

Jodenster

De bewegingsvrijheid van Joden werd steeds meer beperkt door de anti-Joodse maatregelen. Bedreiging en geweld wisselden elkaar af. Op 29 april 1942 werd het dragen van de gele Davidster verplicht gesteld voor alle Joden vanaf zes jaar. Geïsoleerd van de rest van de samenleving, werden Joden nu ook nog eens herkenbaar. Dat leidde tot hun absolute uitsluiting. De invoering van deze Jodenster was het begin van een nieuwe fase in de Jodenvervolging: die van de deportaties.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/vervolging/jodenster>

De Joodsche Raad

De Joodsche Raad werd in februari 1941 in het leven geroepen, op last van de Duitse bezetter. Hij werd opgericht als 'Joodsche Raad voor Amsterdam' maar kreeg al snel de bevoegdheid over geheel Joods Nederland. De Raad had afdelingen voor hulp aan vertrekkenden, gezondheidszorg, onderwijs en voedseldistributie. Duizenden mensen waren bij het werk van de Joodsche Raad betrokken. Daardoor waren ze tijdelijk vrijgesteld van deportatie. De Joodsche Raad riep weezin op als instrument van de vervolgers, maar bood ook tijdelijk houvast. Op 29 juli 1943 werd de Raad opgeheven.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/vervolging/joodsche-raad>

• Verzet

Actief verzet

Actief verzet tegen de bezetter kwam langzaam en moeizaam op gang, in principe in dezelfde verzuilde netwerken als voor de oorlog. Daarin bevonden zich mensen die elkaar kenden en wisten wie wel of niet te vertrouwen was. In de niet-kerkelijke verzetsorganisaties bevond zich een naar verhouding aanzienlijk aantal Joden. Volgens schattingen zijn er tot de zomer van 1942 niet meer dan enkele honderden verzetsstrijders actief geweest. Dit aantal zou tot september 1944 toenemen

tot ongeveer 25.000 mensen, die zich met allerlei vormen van verzet bezighielden. De belangrijkste waren: hulp aan onderduikers, vervalsen van persoonsbewijzen en andere papieren, en het samenstellen en verspreiden van illegale kranten. Duizenden verzetsmensen moesten hun werk met de dood bekopen.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/verzet/actief-verzet>

Illegale pers

Al vrij snel na de capitulatie werd de bestaande pers onder Duitse controle geplaatst en verschenen er illegale bladen. De illegale pers werd een geschikt middel om tot protest op te roepen en een belangrijk medium voor informatie. Vooral **Het Parool** (sociaaldemocratisch) en **De Waarheid** (communistisch) besteedden aandacht aan de Jodenvervolging. Op het maken en verspreiden van illegale kranten stonden zware straffen. Vaak was er ook sprake van samenwerking met andere illegale organisaties.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/verzet/illegale-pers>

Vervalsen

Met de invoering van het persoonsbewijs (**Ausweis**) in 1941 werd de controle op de bevolking verscherpt. Mensen die deelnamen aan illegale verzetsactiviteiten, Joden die zich niet hadden gemeld, onderduikers en arbeidsinzet weigeraars liepen gevaar als ze hun eigen persoonsbewijs, waarmee ze eenvoudig geïdentificeerd konden worden, op zak hadden. In de loop van de oorlog raakten steeds meer mensen betrokken bij het veranderen of vervalsen van persoonsbewijzen.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/verzet/vervalsen>

Kerkelijk verzet

De kerken reageerden geschokt toen duidelijk werd dat de Joden gedeporteerd zouden worden. Tien Nederlandse kerkgenootschappen stuurden gezamenlijk een protesttelegram aan de Duitse autoriteiten. De bedoeling was dat dit telegram in de kerken zou worden voorgelezen. Een openlijk conflict was het laatste wat de Duitse bezetter wenste. Om tegemoet te komen aan de bezorgdheid van de kerken aangaande de christelijke Joden, werd besloten deze groep voorlopig van deportatie vrij te stellen. Het telegram in de kerken voorlezen werd echter verboden. Toch werd het in de katholieke en in een aantal protestantse kerken voorgelezen.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/verzet/kerkelijk-verzet>

• Onderduiken

Onderduikers

De beslissing om onder te duiken was niet eenvoudig. Het betekende dat men een onderduikplaats moest vinden, over geldmiddelen moest beschikken en moest kunnen rekenen op hulp van buiten. Aanvankelijk werd alle hoop gevestigd op het verkrijgen van vrijstelling van deportatie. Bepaalde groepen Joden konden in aanmerking komen voor een vrijstelling: medewerkers van de Joodsche

Raad, gemengd gehuwde Joden, Joden die nuttig waren voor de Duitse oorlogsindustrie en mensen over wier Joodse status de Duitse autoriteiten nog twijfelden. Zij werden 'tot nader order' vrijgesteld voor de arbeidsinzet, maar zo'n vrijstelling bood geen bescherming op langere termijn. Naar schatting doken ongeveer 25.000 van de omstreeks 140.000 in Nederland verblijvende Joden onder. Ongeveer een derde van hen werd alsnog opgepakt.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/onderduiken/onderduiken>

Hulp aan onderduikers

Om te kunnen onderduiken was hulp van buitenaf onmisbaar. Er werd zowel individuele hulp geboden als hulp van organisaties. In 1942 werd een landelijke organisatie opgezet voor hulp aan onderduikers, met netwerken in heel Nederland. Studentenverzetsgroepen legden zich toe op het redden van Joodse kinderen.

Tot de herfst van 1943 smokkelden verzorgsters en leden van verzetsgroepen – met medeweten van de ouders – kinderen uit de crèche die tegenover de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam lag. In totaal werden ca. 1100 kinderen door verzetsorganisaties naar een veilig onderkomen gebracht.

Medio 1943 beschikten verzetsorganisaties over voldoende adressen, vooral bedoeld om weigeraars voor *Arbeitseinsatz* onder te laten duiken. Voor het merendeel van de Joden was dit te laat. Zij waren al gedeporteerd.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/onderduiken/hulp>

● **Sinti en Roma**

In de periode 1933-'45 stond het nationaalsocialisme in het teken van geleidelijke uitsluiting van bevolkingsgroepen. Joden, Sinti en Roma hadden in de nazi-ideologie geen recht om te leven. Op 16 mei 1944 voerde de Duitse bezetter een grote razzia uit onder de 'zigeuners' die in Nederland verbleven. De Nederlandse politie assisteerde daarbij. Drie dagen later werden 245 Sinti en Roma naar Auschwitz gedeporteerd.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/sinti-roma/sinti-roma/vervolging>

● **Deportatie**

Kamp Westerbork tot 1942

Kamp Westerbork was vóór de oorlog een vluchtelingenkamp. In mei 1940 zaten ongeveer 750 Joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oostenrijk in Westerbork. Op 1 juli 1942 werd het kamp officieel overgenomen door de SS. Vanaf begin juli '42 ontvingen Joden een oproep om zich te melden voor tewerkstelling in Duitsland. Op 14 en 15 juli vertrokken treinen met Joden naar het doorgangskamp Westerbork. En direct daarop vertrokken de eerste deportatietreinen richting Auschwitz.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/deportatie/westerbork>

Kamp Amersfoort

Op 18 augustus 1941 werd het *Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort* door de Duitse bezetter opgezet. De gevangenen waren verzetsstrijders, krijgsgevangenen, onderduikers, politieke gevangenen en Joden. In totaal hebben er 35.219 mensen gevangen gezeten in Amersfoort. Een groot deel van hen werd naar Duitse concentratiekampen gedeporteerd, maar velen vonden hier al de dood door mishandeling of executie.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/deportatie/amersfoort>

Kamp Vught

De eerste groepen Joden, die januari 1943 naar kamp Vught werden gedeporteerd, hadden een voorlopige vrijstelling van transport (**Sperre**). Aanvankelijk werd het kamp door de Duitse bezetter een opvangkamp genoemd. Maar al in februari 1943 werd de naam veranderd in **Judendurchgangslager** (Jodendoorgangskamp). In nog geen zeven maanden tijd werden 12.000 Joodse mannen, vrouwen en kinderen uit Vught gedeporteerd.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/deportatie/vught>

Kamp Westerbork 1942-1944

Meer dan 100.000 Joden werden via kamp Westerbork naar de concentratie- en vernietigingskampen weggevoerd. Westerbork was ook een tussenstop voor 245 Sinti en Roma en enkele tientallen niet-Joodse verzetsstrijders. De trein had meestal Auschwitz als bestemming. Ook reden er treinen naar de kampen Sobibor, Bergen-Belsen en naar het concentratiekamp Theresienstadt.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/deportatie/westerbork-1942-1944>

Transporten naar Auschwitz

Vanuit Westerbork vertrokken tussen 15 juli 1942 en 13 september 1944 93 transporten naar het concentratie- en vernietigingskamp Auschwitz, het vernietigingskamp Sobibor en de kampen Bergen-Belsen en Theresienstadt.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/deportatie/transporten>

Overige kampen

Vanaf maart tot en met juli 1943 vertrokken vanuit kamp Westerbork 19 treinen naar het vernietigingskamp Sobibor in het oosten van Polen. In totaal werden met deze transporten ruim 34.000 Joden uit Nederland naar Sobibor gedeporteerd. Selecties voor arbeid werden er nagenoeg niet gehouden, bijna iedereen werd vergast.

Vanuit Westerbork vertrokken ook transporten naar Bergen-Belsen en Theresienstadt. Voor velen bleek Theresienstadt slechts een halte op weg naar Auschwitz. Het strafkamp Mauthausen werd in februari 1941 een begrip in Nederland. Het was het enige concentratiekamp waarvan algemeen bekend was wat voor verschrikkingen er plaatsvonden.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/deportatie/overige-kampen>

- **Nederlanders in Auschwitz**

Ieder mens heeft een naam

In Auschwitz en zijn nevenkampen kwamen bijna 57.000 Joden om het leven die tijdens de Tweede Wereldoorlog uit Nederland waren gedeporteerd. Het is een onvoorstelbaar getal, maar de onpersoonlijke cijfers betreffen hele families, een vader, een moeder, een opa en oma, een echtgenote, een zusje, een broertje... Zij leven voort in hun namen.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/nederlanders-in-auschwitz/naam>

Bevrijding

Op 5 mei 1945 werd Nederland bevrijd. Meer dan 200.000 mensen maakten dat niet meer mee. De meeste slachtoffers waren burgers. Het grootste deel van hen was Joods. Van de 107.000 weggevoerden Joden overleefde een klein gedeelte de vernietigingskampen van Auschwitz en Sobibor. Voor velen betekende de bevrijding niet het einde van de oorlog. Eenmaal thuis wachtte hen geen warm onthaal. Familieleden kwamen niet meer terug, huizen werden door anderen bewoond en spullen die bij mensen in bewaring waren gegeven waren toegeëigend.

<http://www.auschwitz.nl/paviljoen/nederlanders-in-auschwitz/driehoek-7>